

Illés György

Út az Új Írásig

100 éve, 1923.május 9-én, Sárváron született Illés Lajos kritikus, szerkesztő, az Új Írás egyik alapítója. Egy, azóta már lebontott régi sarokházban, mely Várkerület és a Tizenháromváros kereszteződésében állt. Szobájának ablaka a Nádasdyak ősi várának tornyára, bástyáira nézett. Nagyanyám óva intette őt: – Ne menj a várhoz, különösen este! A vérívó Báthory Erzsébet kidugja a kezét a falból, megmarkol és aztán egyszerre véged…

Nagyapám Illés Lajos szíjgyártó mester harminckét hónapig volt a doberdói fronton, a Gorizia fölött emelkedő karsztos fennsíkon. Gránátszilánkoktól megsebzett gümőkórral és gallérján egy csont-csillaggal tért haza. Súlyos tüdőbetegségét nem tudta leküzdeni, 1935-ben meghalt, 38 éves korában. Nagyanyámat figyelmeztették titokban az orvosok az életét fenyegető nagy veszélyre. – Váljon el a férjétől mielőbb, mert ha vele marad, akkor fiatalon fog meghalni! Nagyanyám erre azt válaszolta: – Hűséget esküdtem neki az oltár előtt! Nem hagyom el a bajban. – Egy esztendő múlva – 1936-ban – követte nagyapámat, néhány héttel 35. születésnapja után. Apám ekkor tizenhárom éves volt.

*

A pápai tanítóképző után a Szegedi Egyetem Bölcsészettudományi Karán magyar-német szakon folytatta tanulmányait. Az egyetemistákat kötelező munkaszolgálatra hívták be. Így vetődött az akkori Magyarország talán legtávolabbi sarkába: az Ojtozi-szorosba, a Déli-Kárpátok vad csúcsai közé. Katonai irányítással géppuskafészkeket, sáncokat, erődítményeket építettek a meredek hegyoldalakon, a magasba fúródó fenyőóriások tövében. Ugyanitt rajtuk kívül még zsidó munkaszolgálatos alakulat végzett hasonló munkát, de jóval nehezebb, kegyetlenebb és embertelenebb körülmények között. Apám itt kötött barátságot Somogyi

Tóth Sándorral, akivel azonos nézeteket vallottak a háborúról, a faji diszkriminációról, az üldöztetésekről, az iszonyú deportálásokról, a fasizmusról. 1944 júliusának vége felé, mint sorköteles korút, váratlanul hazaengedték, hogy majd otthon, tényleges katonai szolgálatra bevonulhasson. Horthy szerencsétlen kiugrási kísérletének kudarca után gyorsan megérkezett a SAS-behívó. Éppen a zongoránál ült. Wagner *Tannhäuser*éből játszotta Wolfram dalát az esthajnalcsillaghoz, amikor kezébe nyomták a félelmetes cédulát.

Másnap már Kőszegen volt, ahol beöltöztették, és egy aknavetős karpaszományos zászlóaljhoz vezényelték. Hajszálon múlt, hogy novemberben nem vetették be a rendkívül hiányosan felszerelt alakulatukat a Székesfehérvár körüli heves és véres harcokba. Újabb parancs érkezett: a zászlóaljat evakuálni kell Németországba. 1944. december 7-én elindult szerelvényük Nyugat felé. Amikor a meg-megtorpanó szerelvényük az egyik éjszaka Ostffyasszonyfa állomására ért, Sárvártól nyolc kilométerre, apám kiugrott a vagonukból, és elindult haza. Úgy érezte, hogy ez az utolsó lehetősége az itthon-maradásra. Kora hajnaltól kezdve, szinte vágtatott az utcákon. Le sem ült átmelegedni a rokonok lakásában. Sok helyen járt, de nem akadt egyetlen ember sem, aki befogadta és menedéket nyújtott volna. Pedig olyan közeli jóismerőseinél is járt, akik katonai iratokat adhattak, illetve szerezhetek volna számára, vagy módjuk és lehetőségük volt elrejteni őt. Régi szerelménél is kopogtatott: katonaszerencsét kívántak. Rokonai könyörögtek, hogy menjen vissza, amilyen gyorsan csak tud, mert őket is meghurcolják és megölik.

Átlépték a magyar határt és még karácsony előtt megérkeztek Hamburg közelébe, Lüneburg városába.

1945 áprilisában esett az angolok fogságába, akik elfoglalták a várost is. Innen a Münster-Gross lágerba vitték. 250 ezer hadifogoly közé került a lüneburgi pusztaságon. Egy hadifogoly-szerelvényen tért haza Sárvárra 1946 áprilisában. Súlya nem érte el a 40 kilót.

Néhány nap múlva Szegedre utazott, folytatta két esztendeje félbehagyott tanulmányait, az Egyetem Bölcsészettudományi Karán, és magyar-német szakos tanár lett.

1947 tavaszán megismerkedett Levendel László orvostanhallgatóval, akinek inspriációi nagy szerepet játszottak abban, hogy Somogyi Tóth Sándorral bekapcsolódtak a korabeli egyetemi baloldali diák- és politikai mozgalmakba. Apámat a 48-as Centenáriumi Bizottság elnökévé választották. A MEFHESZ vezetősége elküldte őt a Vasvári Pálról elnevezett egyetemi munkabrigádba, amely 1947 nyarán részt vett Jugoszláviában az Ifjúsági Vasútvonal építésében. Hazatérése után népi

kollégiumot szervezett Somogyi Tóth Sándorral. Alföldi tanyákról, falvakról gyűjtöttek össze tehetséges gyerekeket. A tanítás mellett megalapította és szerkesztette a Népi Kollégiumi Nevelőt, a NÉKOSZ pedagógiai lapját.

A NÉKOSZ feloszlatása után Mérei Ferenc meghívta a Neveléstudományi Intézetbe. 1950. április 8-án kötött házasságot, és anyámmal a Visegrádi utca egyik régi bérházába költözött. Másnap reggel vidáman beült a Szent István körúti Club Kávéházba, és egy fekete mellett gyanútlanul elkezdte olvasni a Szabad Népet. Döbbenten fedezte fel a párthatározatot, amely többek között az Országos Neveléstudományi Intézetet is megszüntette. Ebből tudta meg, hogy „… az ellenséges tevékenység… fontos gócában" dolgozott, „mely ... tanköny-szabotázs központja és burzsoá neveléstudomány melegágya köznevelésügyünkben". A Vallás-és Közoktatásügyi Minisztérium átvette ugyan a munkatársak egy részét: Vargha Balázst, Kontra Györgyöt, Fabriciusz Ferencet, Somogyi Tóth Sándort és apámat, de rövidesen megkezdődött ellene a hajsza. Elővették a még használatban lévő, az ONI-ban készült „*Első Könyvünk*"et és fegyelmit akasztottak apám nyakára. Pl. a „*Gyár*" című olvasmány előtt szépírás-minta formájában szerepeltek József Attila következő sorai: *„Dolgozni csak pontosan, szépen, / ahogy csillag megy az égen, / Úgy érdemes."* Ezt a munkaverseny elleni izgatásnak minősítették. A Szovjetunióhoz való viszonyunk megrontójának tartották Petőfi versét: „*A nap*"-ot, mely így hangzik: *„Mi az a nap? mi az a nap? / Nem is nap tulajdonkép. / Ugyan mi hát? … hát semmi más, / Mint egy nagy szappanbuborék. // Valami óriásfiú / Kifúja reggel keleten, / S Szétpattan este nyúgaton. – / És ez minden nap így megyen."*

Petőfi „óriásfiú"jában a feljelentő Sztálint vélte felfedezni, a minisztérium fegyelmi bizottsága el is hitte neki. Apámat viszont eltávolították a pedagógia területéről, a VKM Nevelésügyi Főosztályáról és áthelyezték – büntetésből – az irodalom területére, a Csillag című folyóirat szerkesztőségébe, 1952 tavaszán. Más kérdés, hogy így végre teljesült régóta dédelgetett álma. Irodalommal foglalkozni!

Aczél Tamás főszerkesztő jóindulattal és megértéssel fogadta és azonnal érdekes szerkesztői feladatokat bízott rá. Szenvedélyes viták kellős közepébe került, de mégis egyfajta felszabadultságot érzett.

Rövidesen új főszerkesztő került a folyóirat élére: Király István. Apám ugyanabban a beosztásban maradt: a próza- és drámarovat vezetőjeként dolgozott tovább. 1954 szeptemberében azonban úgy vélte Király, hogy apám ideológiailag nem elég fejlett ahhoz a munkához, amit végeznie kell, s jobb lesz, ha a Lenin Intézetben tanul. Amikor

elvégezte, nem mehetett vissza a Csillaghoz. Az Irodalmi Újság szerkesztőségébe helyezték ugyancsak rovatvezetőnek. Itt dolgozott addig, amíg az Irodalmi Újságot 1956 decemberében be nem tiltották. Apám tevékeny szerepet vállalt az utolsó, 1956. november 2-i szám szerkesztésében. Felajánlották neki, hogy feleségével és két kisfiával kiviszik Nyugatra, ahol folytathatja a Londonban újra kiadásra kerülő Irodalmi Újság szerkesztését. Apám itthon maradt. Büntetésből tanári állást kapott a Mária Valéria telepen, a Gyáli úti általános fiúiskolában, ahol magyar irodalmat tanított.

1957 őszén a Szépirodalmi Könyvkiadó főszerkesztő-helyettese lett. 1960 októberében megbízták az Új Írás megindításával, melynek felelősmajd főszerkesztője lett. Fő munkatársai Váci Mihály és Pándi Pál voltak. 1964 március 19-én apámat leváltották.

Élete a Móra Kiadónál folytatódott, a „Kozmosz" könyvek főszerkesztőjeként. Fiatal írókat indított el a pályájukon.